

11. Щепка 2008: Щепка О. А. Функціонально-семантичне поле компаративності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук зі спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Щепка. – Сімферополь, 2008. – 20 с.

УДК 811.162.3

Т.А. Кумейко

**Комунікативні дієслівні фразеологізми у словнику
«Фразеологізми у творах Богдана Лепкого»**

У статті проаналізовані комунікативні фразеологічні одиниці зі словника «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого»; виокремлено три семантичні підгрупи комунікативних дієслівних фразеологізмів: словесні, словесно-несловесні, несловесні; визначено кількісно вживання комунікативних дієслівних фразеологізмів за виділеними підгрупами.

Ключові слова: дієслівні лексеми, комунікація, фразеологічні одиниці, вербальні засоби невербальні засоби.

Tatiana Kumeiko. Communicative phraseological verbs in dictionary «Phraseological units in works of Bogdan Lepkiy».

Phraseological composition of language is a cultural code of nation. Different aspects of vital activity are figuratively highlighted in phraseological units. That's why research of the phraseological inheritance of Bogdan Lepkiy is currently actual. His cultural heritage accumulates basic trends of art thinking from neopopulism to modernism.

The article analyzes communicative verbal phraseological units from the dictionary Phraseological units in works of Bogdan Lepkiy. Lexemes of the communicative verbal phraseological units are joined by the lexico-categorial semoe human activity associated with the processes of sending and receiving of information (facts, ideas, views, emotions) through verbal and non-verbal ways in accordance with this three semantic groups of communicative verbal phraseological units are distinguished: verbal, non-verbal, verbal-non-verbal.

Being the part of phraseological units , there are verbs of the verbal subgroup by means of which you can transfer and obtain information using non-verbal means. Being the part of phraseological units , there are also verbs of the non-verbal subgroup with the help of which you

can transfer and obtain information using non-verbal means. Being the part of phraseological units, there are verbs of both non-verbal and verbal subgroups by means of which you can transfer and obtain information using both verbal and non-verbal means.

Key-words: Phraseological units, verbal lexemes, communication, verbal and non-verbal ways.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Фразеологічний склад мови – це культурний код народу. Цілком поділяємо думку В.М. Телії про те, що фразеологічний склад мови – це «дзеркало, в якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість» [7, с. 82]. У фразеологічних одиницях образно висвітлені різні аспекти життєдіяльності людини. Тому актуальним нині є дослідження фразеологічної спадщини Богдана Лепкого, культурного надбання якого акумулює основні тенденції художнього мислення від неонародництва до модернізму.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідженню фразеологічних одиниць присвятили свої роботи Н. Бабич, М. Жуйкова, В. Коненко, Г. Кузь, О. Селіванова та ін., комунікативні фразеологізми Богдана Лепкого не були предметом зацікавлень українських мовознавців.

Метою статті є дослідження комунікативних дієслівних фразеологізмів у словнику «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого». **Об'єктом** обрано словник «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого», у якому відображено мовна картина галичанина кінця XIX – початку XX століття.

Досягнення поставленої мети передбачає **розв'язання таких завдань:**

- 1) проаналізувати фразеологічні одинці зі словника «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого»; 2) виокремити комунікативні дієслівні фразеологізми із зазначеного джерела; 3) вирізнити підгрупи комунікативних дієслівних фразеологічних одиниць; 4) зробити кількісний аналіз вживання комунікативних дієслівних фразеологізмів за виділеними підгрупами.

До групи комунікативних дієслівних фразеологізмів входять лексеми, об'єднані лексико-категоріальною семою «діяльність людини, пов'язана з процесами передавання й отримання інформації (фактів, ідей, поглядів, емоцій тощо) за допомогою вербальних і невербальних засобів. Відповідно до цього виокремлюємо три семантичні підгрупи комунікативних дієслівних фразеологізмів: словесні, словесно-несловесні, несловесні,

Словесна підгрупа містить дієслова, які в складі фразеологічних одиниць мають значення, пов'язане з передаванням або отриманням інформації за допомогою вербальних засобів. До цієї підгрупи увійшли такі лексеми: *балакати, бити, битися, блиснути, брати, дати, забігати, заспівати, кидати, мастити, молоти, піднімати, піймати, плести, плювати, подякувати, поминати, полетіти, розкривати, ходити* (20 одиниць). Дієслівні лексеми реалізуються в таких фразеологічних одиницях: *балакати макарони* (1, с.12); *бити себе в груди* (1, с.12); *битися кулаками в груди* (1, с.13); *блиснути (сипати) дотепом і гумором* (1, с.14); *брати на жарти* (1, с.18); *дати [собі, їм] раду /не дати ради* (1, с.54); *забігати вперед* (1, с.70); *іншої пісні заспівати* (1, с.72); *кидати словами* (1, с.86); *мастити язиками* (1, с.103); *молоти язиком* (1, с.108); *піднімати вереск* (1, с.140); *піймати облизня* (1, с.140); *плести язиком* (1, с.142); *плювати в обличчя* (1, с.143); *подати (подавати) руку* (1, с.144); *подякувати за хліб-сіль* (1, с.145); *не поминати лихом* (1, с.146); *полетіти птахом* (1, с.146); *розкривати карти* (1, с.158); *ходити поміж дощ* (1, с. 200); *ходять слухи* (1, с. 200). Деякі словесні фразеологічні одиниці характеризуються ступенем інтенсивності, напр.: *І всі п'ятеро билися з думками, почувавши велику відповідальність за долю гетьманської доньки* (Крутіж, с.782); *Зате знав він особисто деяких письменників та розказував нам деякі події з їхнього життя, катехист і тут умів блиснути своїм дотепом і гумором* (Казка мого життя, с.670); *Бо таки чула, щоби я з того місця не рушалася, що чула! – бється кулаками в груди заспана Доська* (Казка мого життя,

с.656); напруженості, напр.: *Та ще він не доторкнувся до уха, як підняв вереск на цілий Олімп* (Казка мого життя, с.615); *Відчинені уста дрижали й кидали словами, як громами* (Дзвони, с.375).

Варто зауважити, що значення певних фразеологізмів, які належить до цієї підгрупи, розкривається в контексті, напр.: *Але сказав своє королівське слово, і воно птахом полетіло* (Мотря, с.26); *Розкрив перед ним усі карти, всі ходи скрутної дипломатії* (3-під Полтави до Бендер, с.51); *Не гнівайтесь на мене, пане сотнику! Простіть! Люди гадають, Люди гадають, що я сам сміх. Та люде зле гадають. Я крізь сльози сміявся. З ніким побалакати не міг, бо мене зараз на жарти беруть* (3-під Полтави до Бендер, с.121).

Словесно-несловесна підгрупа містить дієслова, які у складі фразеологічних одиниць мають значення, пов'язане з передаванням або отриманням інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів.

До цієї підгрупи увійшли такі лексеми, як *вибухати, вийти, грати, зігнати, нагнати, рвати* (5 одиниць). Дієслова реалізуються в таких фразеологічних одиницях, як *вибухати, як улітку громи* (1, с.22); *вийти з себе= вийти з рівноваги* (1, с.23); *грати кумедію* (1, с.49); *зігнати злість* (1, с.76); *нагнати страху = нагнати дрижаків* (1, с.111); *рвати волосся = рвати (дерти, скубти і т.ін) на собі (на голові) волосся* (1, с.154). Варто відмітити, що окремі фразеологізми позначають стан сильного емоційного збудження людини, напр.: *Всім було відомо, що царський гніт вибухав несподівано, як улітку громи, що не було тоді сили, яка могла би його зупинити* (Мотря, с. 6); *Король прямо з дива не міг вийти, зустрівши таку ж Овдієву метаморфозу* (3-під Полтави до Бендер, с.152); *Значиться, все складалося якнайкраще. Але без «развлеченій» все-таки не обходилося. Якщо двоє артистів посварилися і вийшли з себе, то починався діалог на «общепонятном языке»* (Зірка, с.578); *Утомлена трудом і прибита горем, упала бідна мати на землю і, нарікаючи на лиху долю, рвала сиве волосся* (Зламани крила, с.255); *Засапані, потоми вкриті, гукали щось, чого й,*

мабуть, самі не розуміли, щоб другим нагнати страху, а собі ще додати ваги (Вої, с.428). Значення окремих фразеологізмів розкриваються в контексті.

Несловесна підгрупа містить дієслова, які у складі фразеологічних одиниць мають значення, пов'язане з передаванням або отриманням інформації за допомогою невербальних засобів.

До цієї підгрупи увійшли такі лексеми: *впиватися, встати, дивитися, кидати, міряти, показати, рвати, ревіти, робити свердли, сидіти, скрутитися, сміятися, спирати, стати, читати, чути* (17 одиниць). Дієслова реалізуються в таких фразеологічних одиницях, як *впиватися очима* (1, с. 34); *встати лівою ногою = встати на ліву ногу* (1, с.35); *дивитися без пам'яті* (1, с.35); *дивитися кривим (косим) оком = дивитися косо* (1, с.35); *кидати (кинути, обкидати) оком* (1, с.85); *зміряти його від ніг до голови = міряти очима з ніг до голови* (1, с. 106); *ревіти, як віл* (1, с. 154); *робити поважну міну* (1, с. 156); *свердли (просвердли) зором* (1, с. 166); *сидіти, як на вуглях* (1, с.175); *хоч сядь та й плач* (1, с.175); *скрутитися у собі = замкнутися в собі* (1, с.173); *сміятися крізь сльози* (1, с.183); *дух у грудях спирає = сперло дух* (1, с.188); *стати ні в сих (цих) ні в тих = стояти ні в сих ні в тих* (1, с.189); *читати як із книжки* (1, с.204); *не чути (не відчувати) землі під собою* (1, с.204).

У цій підгрупі поширені мімічні фразеологізми з лексемою «очі», які репрезентовані в таких речення, напр.: *Не знаючи, що казати, став та дивився без пам'яті перед себе, не думаючи о нічім* (Починок, с.349); *Ніхто єму лекцій не давав, і він сам видів, що других не може вчити, то мимо сего дивився на мене боком..*(Звичайна історія, с.418). *Пригадав собі і першу розмову з графом, і гордий погляд графині, котра зміряла його від ніг до голови* (Під тихий вечір, с. 83); *Жінка каже, що він реве, як віл, але що жінка знає* (Казка мого життя, с.659); *Босаковський насилу робив поважну міну: «Сотник, а чого-будь смієшся, як чорняк»* (Крутіж, с.686).

Отже, узагальнюючи наведене вище, можемо зробити такі висновки:

1. Словник «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого» містить 199 дієслівних лексем, комунікативні дієслова становлять 42 одиниці (21%).

2. Комунікативних дієслівні фразеологічні одиниці включають лексеми, об'єднані лексико-категоріальною семою «діяльність людини, пов'язана з процесами передавання й отримання інформації (фактів, ідей, поглядів, емоцій тощо) за допомогою вербальних і невербальних засобів.

3. До групи комунікативних дієслівних фразеологізмів входять три семантичні підгрупи: словесні, які в складі фразеологічних одиниць мають значення, пов'язане з передаванням або отриманням інформації за допомогою вербальних засобів (20 одиниць); словесно-несловесні, які у складі фразеологічних одиниць містять значення, пов'язане з передаванням або отриманням інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів (5 одиниць); несловесні, у складі яких значення, пов'язане з передаванням або отриманням інформації за допомогою невербальних засобів (17 одиниць).

4. Виокремлені семантичні підгрупи мають певні особливості: словесні містять фразеологічні одиниці, які характеризуються ступенем напруженості й інтенсивності; словесно-несловесні – фразеологічні одиниці, які позначають стан сильного емоційного збудження; несловесні – мімічні фразеологізми з лексемою «очі».

5. Найбільшою за кількістю лексем є словесна підгрупа, яка репрезентує різні аспекти спілкування мовців.

6. Перспективу подальших наукових досліджень пов'язуємо з докладним вивченням фразеологічної спадщини Богдана Лепкого.

Список використаних джерел

1. Фразеологізми у творах Богдана Лепкого. Словник [Укл. Панцьо С.Є. та ін]. – Тернопіль: Джура, 2010. – 224 с.

Література

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Х. : Вища школа, 1987. – 135с.
2. Ганжа С. Я. Фразеологічні одиниці в епістолярних текстах українських письменників-класиків ХІХ – поч. ХХ ст. : автореф. на здобуття наукового ступеня канд. філ. наук. / С.Я. Ганжа – Дніпропетровськ, 1995. – 20 с. З.
3. Говердовский В.И. Опыт функциональнотипологического описания коннотации : дис. ... кан.філ. н. : 10.02.01 / В.И. Говердовский – М., 1977. – 178 с.
4. Кумейко Т.А. Синтаксична структура речень з дієсловами інформаційної діяльності: автореф. дис. ...канд. філол. наук / Т.А. Кумейко. – Запоріжжя: Запорізький національний університет. – 2015. – 20 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / [Гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
6. Телия В.М. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.М. Телия. – М. : Наука, 1986. – 344 с.
7. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
8. Фразеологічний словник української мови / [Укл. В.М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1999. – 984 с.
- Кумейко Т.А. Коммуникативные глагольные фразеологизмы в словаре «Фразеологизмы в произведениях Богдана Лепкого»

УДК 811.161.2 '373.237

Т. М. Миколенко, к. філол. наук

Антропоцентризм фразеології Б. Лепкого

У роботі виокремлено основні групи фразеологічних одиниць, приналежних до фразеосемантичного поля «Людина», що характеризують людину на основі таких критеріїв: зовнішній вигляд, вік, родинні та дружні стосунки, інтелектуальні здібності,